



JAN HERBEN
—
**KRONIKÁŘ
RODNÉHO KRAJE**

Petra Nádeníčková
Táňa Slámová



Pokus o monografický portrét klasika českého realismu, novináře, kritika, historika a romanopisce **Jana Herbena** (1857–1936) zachycuje jeho soukromý i tvůrčí život v kapitolách o dětství, středoškolských a vysokoškolských studiích, dráze novinářské a spisovatelské. Čtyřem stěžejním knihám Jana Herbena (Moravské obrázky, Slovácké děti, Na dědině a Do třetího a čtvrtého pokolení) se autorky – narozené v jihomoravských Brumovicích, tedy ve stejném místě jako zkoumaný autor, věnují podrobněji.

Petra Nádeníčková
Táňa Slámová

JAN HERBEN

—

KRONIKÁŘ
RODNÉHO KRAJE

pokus o monografickou koláž

*vychází jako připomínka 150. výročí
narození moravského spisovatele*



2011

© *Petra Nádeníčková, Táňa Slámová, 2011*
© *Carpe diem, 2011*

www.carpe.cz

Made in Moravia, Czech Republic, EU
ISBN 978-80-87195-62-8

**„Předkové moji, vrstevníci moji,
potomci naši – všichni jsme jedna rodina,
jsme jedna krev a pokrok prochází tou krví,
jak to Bůh řídí a chce.“**



BĚŽÍM DOMŮ

jan herben

Běžím domů, a má mladost běží mi naproti.

Vůz jede zdoluhavou cestou pod svahek, a já chodníkem nadběhl jsem k větřákům. Má mladost běží mi naproti do kopce – je milá, sladká, třebaš neklidná. Vpíjím lačnými očima do sebe ten kousek kraje, který se kol dědiny prostírá přede mnou.

Mladost moje otevřela své dětské oči a vrhla na mne pohled lítostivý, vyčítavý a pohled ten mluvil: Ej, synečku, změnil ses. Již není tvá hlava plna bezstarostné svévole, srdce ztratilo oheň i pravdivost. Bylo ti líp, když jsi nosíval za kloboukem voničku z muškátu, když ti šili vyšívanou košilku a kupovali kordovanky s cinkavými podkovkami. Máš v hlavě přehršle cizích slov a srdce tvé nebije přirozeně. Jsi už učeným člověkem...

Objal jsem svou mladost a udusil jí výčitky na rtech.

Scházíme spolu od větřáků k dědině.

Vidím kostel; bílý, čistý kostelík s malinkými okny a tmavomodrou střechou. Když dávali zvony na novou věž, byl jsem právě ministrantem. Tenkrát jsem začal zvonit malým i velkým svátečním zvonem. Umíráčkem však jsem nesměl, a – já bych nechtěl podnes, abych pomáhal k slzám spolubratří svých! Zato tím velkým zvonem chtěl bych vždy volat na velkou mši osvěty. Té záliby nepozbyl jsem od doby ministrantství. Zvonit proti mračnům je pověra; zvonit proti duševním mračnům jistě není.

Kolem kostela je hřbitov. U hřbitova chybí však již velká brádkyně blízko bašty, ve které v noci sedávali vrátní. Je jí škoda. Tam na hřbitově pod nízkým akátem leží mnoho vrstevníků a vrstevnic, s kterými jsme se měli rádi, ještě než jsme chodili do školy.

Z rodiny naší odpočívá tam tříletá sestřička a bratříček, kterého jsem neznal. A přece vidím je v duchu oba, jak mne pozdravují a vítají.

Jdeme kolem cihelny vedle vrb – ba ne vrb, již jsou tam ovocné stromky nasázeny. Tam jsme pásávali husy a kladli pod vrbami oheň. – Potkáváme již lidi; poznávají mě a nepoznávají, ale všichni pozdravují: „Pochválen buď Ježíš Kristus – pěkně vítám.“ Říká se

zde Na drahách. Tady vjíždíme do dědiny. Už jsme v chalupách, a ty chalupy znám všechny. Jen některá má novou střechu nebo komín. Hledí na mne zasmušile, teskně a přece vlídně svými starými drobnými okny. V jedněch je plno muškátů, bazalek, fialek a rozmarýny, jiné jsou prázdné, tupé, bezvýznamné. Právě jako lidské oči. A již se blížíme k našemu. Hle, bílá chaloupka s modrou střechou, před ní dvě hrušky a jablůň, stranou studně na trávníku, který se táhne pod humna až k jezírku. Na něm stáda husí.

*A kam hledím, srdce mého výskne kus,
má mladost ze všech koutů vstříc mi letí,
má duše cítí mládí lehký klus...*

Mívali jsme kdysi výklenek přede dveřmi. Bývalo tak v celé dědině. A v tomto výklenku, kterému se říkalo žudr, bývaly v neděli besedy. Babičky a sousedky chodívaly k nám střídat tajemství. Bylo u nás Bratrstvo svatého růžence a naši stařeček byli „otcem růže“. A tak se u nás tajemství i jiných vystříдалo mnoho a mnoho a ne-jedno vyprávění jsem si odtud navždy zapamatoval.

Seskočil jsem s vozu. Políbil jsem všem ruku, ale usednout nemohu. Musím vidět napřed všechny koutky, otevřít stolky, vkročit do zahrady za domem – a teprve blažen usedám mezi zahrádky, kde se někdy ten žudr klenul.

Viděl jsem výstavné paláce měst, vím, že jinde ve světě lidé žijí líp, i moudřejší a vzácnější jsou než tito moji drazí a toto rodné hnízdo moje, a přece toto hnízdo zde nade vše miluju. Tak člověk miluje vlast i chudou, zuboženou, kdyby všechny krásy a dary světa obklopovaly jej v cizině.

Je večer. Tichý červencový večer. Lidé se vracejí z polí, svítí a zvoní kosami, děti ženou husy z napášení, někde zpívají děvčata tesklivou melodií. Teď proniklo ke mně několik zlomků, srdečných, stěžujících si:

*Ešče sú hajníci,
co háj hlídat budú;
ešče sú šohajci,
co k nám chodit budú...*

Zpěv zanikl ve vsi, a již nic nedovede přerušit jakési tajuplné šero a posvátné ticho po práci. Člověku je sladko. Již dávno odzvonili Anděl Páně, ale já ještě sedím, pozoruji měsíc a hvězdy, jak se odrážejí v jezírku.

Sedám v duchu i pod tebe, ty starý topole, na břehu jezírka. Ve tvém stínu jsem sníval jako chlapec o své budoucnosti – kdybych byl velkým pánem, kdybych vysvobodil princeznu ze zakletého zámku... Dnes usedám v tichu večerním pod tebou a zase všechno bezstarostné dětství vrátilo se mi na mysl, moji druhové, sousedé, stará škola, hry i ta nevázanost a zvuře chlapecká.

1882

NEJVĚRNĚJŠÍ BRUMOVČAN

emanuel havelka

Čteme... Herbenovo toužebné a jímavé rozjímání: *Běžím domů*.

Kamže běží? – No přece domů do Brumovic, do těch pro něho na světě jediných Brumovic. Není žádné jiné místo, které by se mu rovnalo, které by mohl mít tak neskonale rád. Proto mu vyplývají ze srdce tak sladká, poetická slova:

„A má mladost běží mi naproti...“ Rozmlouvá s ní o tom, co se mezi ní a Brumovicemi léty změnilo – a přece je všechno a všechno tak, jak bývalo. Vzpomíná:

„Sedám v duchu i pod tebe, ty starý topole, na břehu jezírka. Ve tvém stínu jsem sníval jako chlapec o své budoucnosti – kdybych byl velkým pánem, kdybych vysvobodil princeznu se zakletého zámku... Dnes usedám v tichu večerním pod tebou a zase všechno bezstarostné dětství vrátilo se mi na mysl, moji druhové, sousedé, stará škola, hry i ta nevázanost a zvůle chlapecká.“

Tak psal doktor Herben, když mu bylo dvacet pět let. Po šedesáti pěti letech vydává toto něžné rozjímání s jinými Herbenovými úvahami a obrázky jeho syn Ivan v knize *Brumovice*. Uvil v ní bohatou, vonnou a právě brumovskou kytici ze tří otcových nejstarších knih. Jsou to *Moravské obrázky*, *Slovácké děti* a *Na dědině*. K nim pak zařadil několik kapitol z autorovy literární pozůstalosti.

Uvědomujeme si, jak všechny tyto práce z Herbenovy mladosti jsou oddanou i reálnou písní lásky o rodných Brumovicích a že syn Ivan správně a pravdivě vycitíuje, když z nich jemnou rukou vybírá perly a zavěšuje pod jednoznačný nadpis: *Brumovice*.

Vydavatel Ivan Herben svůj doslov uzavírá:

„Při výběru a řadění kapitol Brumovic se vydavatel snažil vytvořit jakýsi moravský protějšek k českému *Hostišovu*, aby byl rodné Moravě splacen aspoň dodatečně dluh, který Jan Herben nestačil už splatit sám.“

Soudím, že doktor Jan Herben splatil dávno a bohatěji před Hostišovem své rodné Moravě – a speciálně svým Brumovicím – více než dluh, když napsal uvedené tři vzácné slovácké knížky a na jejich podkladě svou slavnou románovou kroniku...

Tu jsme u Herbenova *Do třetího i čtvrtého pokolení*.

Kniha takřka apokalyptická. Nehynoucí pomník, který doktor Herben zbudoval svým Brumovicím. Brumovice nevymizí už nikdy z mysli i ze srdcí českého kulturního národa.

Herben vlil do této své stavby celou svou duši a dovednost, veškerou lásku a oddanost k Brumovicím a k rodnému kraji. Ale nehladil a nepřikrašloval, jako nerozumná máma; nezapomněl na nic, co bylo tu dobrého a ušlechtilého, neopominul také však ničeho, co viděl jako mravní i hospodářské kazy, jako těžké nedostatky rodové a dědičné. Idealista, muž pravdy, nemohl a nechtěl mlčet, poněvadž chtěl napravovat. Historicky i psychologicky zkoumal, kde byly kořeny tohoto úpadku v minulosti, když jiné kraje, i chudší, například Horácko nebo Jihočesko, stojí podle jeho znalosti proti Brumovsku zřetelně výš.

Ostatně, Herben pověděl nám všem o svém *Pokolení* ke konci života (*Kniha vzpomínek*), co s ním mýnil nebo nemýnil:

„Nechtěl jsem svým *Pokolením* říci nic víc, než napsat svým rodákům knihu o tom, jak se žilo v Brumovicích a v okolních vesnicích bývalého panství hodonského na jižní Moravě od doby Marie Terezie až do konce století devatenáctého. Tedy spis historický...

Především kniha není národopisné dílo; tak jsem ji nemyslel. Dával jsem si tuze často otázku: co vlastně víme o lidu, jemuž říkáme ‚naš dobrý lid‘, ‚naši bodří venkované‘ atd. Nepěstoval jsem nikdy kult koženek, chválu starobylosti a patriarchálního života. Postavil jsem se záhy proti učiteli svému, ctihodnému Františku Bartošovi...

Vybral jsem několik osob ze života vesnického, abych ukázal, jak se jim vedlo. A hned tam jsem narazil na Hrabce. Vědomí lidské razilo si cestu i tak obtížně a pomalu za krátkého uvolnění Josefem II., a ještě mu stáli v cestě Hrabcové. Pokolení druhé dočkalo se roku 1848, z poddaných stali se občané. Nicméně i tenkrát Hrabcové dělali své hříšné dílo. Jmenovali se v jiných vesnicích jinak než Hrabci, ale charakter byl hrabcovský...

Historie rodu Hrabcova je románem, celek románem není, protože hrdinou knihy je celá ves... Někteří kritikové, chtějící mít román, domlouvali mi, abych ten politický katechismus z knihy

vyhodil. Vždyť ty poučné partie byly hlavním podnětem, abych knihu napsal. Abych kritikům i čtenářům práci ulehčil, nazval jsem **Pokolení** kronikou. Při tom zůstane...”

Tedy, po věcném a dokonale zasvěcujícím vysvětlení tohoto nedorozumění odpadá.

1947

NAROZENÍ A DĚTSTVÍ JANA HERBENA

petra nádeníčková

Kořeny Herbenova rodu sahají na Slovácko, i když předkové z otcovy strany přišli ze Slovenska, jak také naznačuje rodové jméno. Rodiče Herbenovy matky Alžběty sloužili nejdříve na faře ve Velkých Pavlovicích a pak si koupili domek v Brumovicích. Herbenova matka sloužila v panském domě na Čejči a vzala si za manžela chudého Vavřince Herbena, řečeného Vávra, oblíbeného muzikanta a zpěváka z Morkůvek.

Jan Herben se narodil osmnáctileté Alžbětě Herbenové 7. května 1857 v Brumovicích na jižní Moravě. Bylo to devět měsíců poté, co v Praze na Olšanech pochovali Karla Havlíčka Borovského, patrona českých novinářů.

Ze začátku pracovali Herbenovi rodiče jako zemědělstí dělníci u sedláků, otec si přivydělával muzikou při svatbách a na hodech, později se stal hajným. Dědeček pracoval jako příkopář na hodonínských rybnících a potocích, babička vedla domácnost. Ačkoliv rodina patřila k nejhudším, byla přitom jedna z nejvzdělanějších. Pravidelně odebírali české knihy. Dědeček byl totiž členem Cyrilometodějského dědictví, které bylo v padesátých a šedesátých letech 19. století jediným výhradně českým vydavatelstvím na Moravě.

Nejraději Herben vzpomíná na svou matku, které ze čtyř dětí zůstali jen dva chlapci – nejstarší Jan a mladší Václav. O tom, že půjde studovat, rozhodli rodiče i dědeček s babičkou, kteří našetřili zhruba 200 zlatých – babička chtěla mít z chlapce „panáčka“, tedy katolického kněze. Dočkala se však doktora filozofie, ještě než spolu s dědečkem roku 1886 zemřela.

Jan Herben prožil běžné dětství venkovského chlapce. Když byl malý, měli rodiče často nouzi a Herben s nimi musel pracovat. Ještě než začal chodit do školy, chodíval s rodiči na panské, později pásával krávy. Už jako dítě chodil také s matkou na poutě do Křtin, Vambeřic a Mariazell, v šesti letech se zúčastnil oslav příchodu slovanských věrozvěstů na Velehradě. Na své dětství a rodný kraj velmi často a rád vzpomínal.